

Received: November 13, 2020; Revised: January 21, 2021; Accepted: March 15, 2021

ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์ของพืชสกุลตูบหมูป (วงศ์ขิง) ในจังหวัดมหาสารคาม
Diversity and traditional utilization of the genus *Kaempferia* (Zingiberaceae)
in Maha Sarakham Province

สุรพล แสนสุข^{1*} ปิยะพร แสนสุข¹ และอารีรัตน์ รักษาศิลป์²
Surapon Saensouk^{1*}, Piyaporn Saensouk¹ and Areerat Ragsasilp²

¹คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม²คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

*Corresponding Author E-mail Address : surapon.s@msu.ac.th

บทคัดย่อ

ศึกษาความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พื้นบ้านพืชสกุลตูบหมูป (วงศ์ขิง) ในจังหวัดมหาสารคาม โดยศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2561 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2562 พบพืชสกุลตูบหมูป จำนวน 8 ชนิด ได้แก่ *Kaempferia angustifolia* Rosc. (ปราบสมุทร), *K. galanga* L. (เปราะหอม), *K. gilbertii* W.Bull. (สาริกาไลน์ทอง), *K. mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk (ตูบหมูปมหาสารคาม), *K. marginata* Carey, *K. parviflora* Wall. ex Baker (ตูบหมูป), *K. pulchra* Ridl. (ว่านนกคุ้ม) และ *K. rotunda* L. (ว่านหวานนอน) สามารถสร้างรูปวิธานจำแนกชนิดจากลักษณะสัณฐานวิทยาพืชที่พบในป่าธรรมชาติมี 3 ชนิด อีก 5 ชนิดเป็นพืชที่นำมาปลูกในบ้านเรือนในจำนวนทั้งหมดมี 1 ชนิดที่พบทั้งในธรรมชาติและพืชปลูก คือ *K. rotunda* L. พบพืชหายากและเป็นพืชถิ่นเดียว 1 ชนิด คือ *Kaempferia mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk รายงานการใช้ประโยชน์พื้นบ้าน 5 ด้าน ได้แก่ พืชสมุนไพร (4 ชนิด) พืชมงคล (4 ชนิด) พืชไม้ประดับ (3 ชนิด) พืชอาหาร (2 ชนิด) และพืชใช้เป็นยาชูกำลัง (1 ชนิด) ส่วนของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ ทั้งต้น เหง้าและใบ

คำสำคัญ: พืชสกุลตูบหมูป การใช้ประโยชน์พื้นบ้าน ความหลากหลาย จังหวัดมหาสารคาม

Abstract

Diversity and traditional utilization of the genus *Kaempferia* (Zingiberaceae) in Maha Sarakham Province is studied between October 2018 and September 2019. Eight species of *Kaempferia*, namely *Kaempferia angustifolia* Rosc. (Prab-Sa-Mut), *K. galanga* L. (Proa-Hom), *K. gilbertii* W.Bull. (Sa-ri-Ka-Lin-Thong), *K. mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk (Toob-Moob-Mahasarakham), *K. marginata* Carey (Toob-Moob), *K. parviflora* Wall. ex Baker (Kra-Chai-Dam), *K. pulchra* Ridl. (Wan-Nok-Kum) and *K. rotunda* L. (Wan-How-Non) are recognized. The Key to species of the genus *Kaempferia* in Maha Sarakham Province is constructed from morphology. There are three species of plants found in

natural forests. The other five species are plants that are grown in homes. Among the total, there is one species found both in nature forests and cultivation, namely *K. rotunda* L. One rare and endemic plant, *Kaempferia mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk. has been found. The traditional utilizations of *Kaempferia* are reported five uses which are herbs (4 species), rituals (4 species), ornamental plants (3 species), food plants (2 species) and tonic plants (1 species). The most parts of the plants utilized include pseudostem, rhizomes and leaves.

Keywords: *Kaempferia*, Traditional utilization, Diversity, Maha Sarakham Province

บทนำ

พืชสกุลตูปทุมพู หรือ สกุล *Kaempferia* อยู่ภายใต้วงศ์ย่อย Zingiberoideae เผ่า Zingibereae วงศ์ Zingiberaceae ชื่อสกุลตั้งตามนายแพทย์ชาวเยอรมัน Engelbert Kaempfer (1651–1716) เป็นพืชล้มลุกหลายปี ลักษณะเด่นของพืชสกุลตูปทุมพู คือ ทุกส่วนของพืชมีกลิ่นหอมของน้ำมันหอมระเหย โดยเฉพาะส่วนของเหง้าจะมีกลิ่นและมีน้ำมันหอมระเหยมากที่สุด กลีบปากแผ่แบนและปลายเว้าลึกแบ่งเป็นสองพู มีรยางค์ที่ปลายของอับเรณู บางชนิดใบแผ่แบนติดผิวดิน บางชนิดแผ่ใบตั้งขึ้น พืชสกุลนี้มีการกระจายพันธุ์ในเขตร้อนตั้งแต่ อินเดีย จีนตอนใต้ ไปจนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั่วโลกพบพืชสกุลนี้ประมาณ 60 ชนิด พบเฉพาะในแถบเอเชีย พืชสกุลนี้ในไทยมีมากกว่า 25 ชนิด ในประเทศไทยมีการใช้ประโยชน์จากพืชสกุลตูปทุมพู ได้แก่ เป็นอาหาร เช่น ตูปทุมพู (*Kaempferia marginata*) เป็นสมุนไพร เช่น กระชายดำ (*K. parviflora*) เป็นไม้ประดับ เช่น ว่านนกคัลม (*K. pulchra*) เป็นน้ำหอม เช่น ตูปทุมพู เป็นเครื่องสำอาง เช่น ตูปทุมพู (Larsen and Larsen, 2006) มีนักพฤกษศาสตร์หลายท่านได้มีการศึกษาพืชสกุลตูปทุมพูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ สุรพล และคณะ (2556;2560) ลลิตา และคณะ (2557) สุรพล และคณะ (2560) Saensouk et al. (2016) และ Saensouk et al. (2018)

จังหวัดมหาสารคาม เป็นจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงไม่มีภูมิเขา สภาพดินเป็นดินทราย สภาพป่าเป็นป่าเต็งรัง ปัจจุบันสภาพป่าที่สมบูรณ์เหลือน้อยลง ทำให้พืชป่าหลายชนิดหายไป นอกจากนี้ในแต่ละชุมชนยังมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติรอบตัว และนำพืชมาจากชุมชนอื่นมาปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ในบ้านเรือนของตนเอง พืชสกุลตูปทุมพูเป็นพืชสกุลหนึ่งที่สามารถพบได้ทั่วไปและกระจายพันธุ์ได้ดีในป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งในจังหวัดมหาสารคาม ก่อนหน้านี้มีการค้นพบพืชชนิดใหม่ของโลก 1 ชนิดและเป็นพืชหายากและพืชถิ่นเดียว คือ ตูปทุมพูมหาสารคาม หรือ *Kaempferia mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk (Saensouk and Saensouk, 2019) นอกจากนี้ยังพบว่าพืชสกุลตูปทุมพูหลายชนิดนำมาปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ตามบ้านเรือน ดังนั้นจึงพบว่ามีการใช้ประโยชน์พืชสกุลตูปทุมพูค่อนข้างมากในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในจังหวัดมหาสารคาม ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการศึกษานี้ มีความสนใจศึกษาความหลากหลายและการใช้ประโยชน์จากพืชสกุลตูปทุมพูในจังหวัดมหาสารคามเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาด้านต่อไป

วัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการ

สำรวจเก็บข้อมูลความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พื้นบ้านพืชสกุลตูปทุมพู โดยการลงพื้นที่สำรวจและสอบถามการใช้ประโยชน์พื้นบ้านของพืชสกุลตูปทุมพูจากชาวบ้านในพื้นที่ชุมชน 13 หมู่บ้านในจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ บ้านดินคำ (ต.แก้ง อ.เมือง) บ้านเชียงเหียน (ต.เชียงเหียน อ.เมือง) วัดป่าวังเลิง (ต.ท่าขอนยาง อ.กันทรวิชัย) บ้านท่าขอนยาง (ต.ท่าขอนยาง อ.กันทรวิชัย) บ้านขามเรียง (ต.ขามเรียง อ.กันทรวิชัย) บ้านนาข่า (ต.นาข่า อ.นาหว้า) บ้านหัวขัว (ต.แกดำ อ.แกดำ) บ้านนาเชือก

(ต.นาเชือก อ.นาเชือก) บ้านหนองบัวแดง (ต.เขวาสินรินทร์ อ.นาเชือก) บ้านหนองคูน้อย (ต.เขวาสินรินทร์ อ.นาเชือก) บ้านกำพี้ (ต.กำพี้ อ.บรบือ) บ้านแก่นท้าว (ต.เม็กดำ อ.พยัคฆภูมิพิสัย) และบ้านหัวขัว (ต.แก้งแก อ.โกสุมพิสัย) โดยศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2561 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2562 สอบถามชื่อท้องถิ่น บันทึกข้อมูล บันทึกภาพ ขั้นตอนและวิธีการใช้ประโยชน์นำไปตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์จากหนังสือชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557 (สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2557) สุรพล และคณะ (2560) Larsen and Larsen (2006) Saensouk and Saensouk (2019) และประสบการณ์จากความเชี่ยวชาญพืชวงศ์ขิงของผู้วิจัยที่ศึกษามากกว่า 20 ปี

ผลการวิจัย

จากการศึกษาความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พื้นบ้านของพืชสกุลตูบหมูปในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม พบพืชสกุลตูบหมูปที่มีการนำมาใช้ประโยชน์พื้นบ้านดังแสดงในตารางที่ 1 และรูปที่ 1-8

1. ความหลากหลายของพืชสกุลตูบหมูปในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาความหลากหลายของพืชสกุลตูบหมูปในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม พบพืชสกุลตูบหมูป และมีการนำมาใช้ประโยชน์พื้นบ้านจำนวน 8 ชนิด ดังแสดงในตารางที่ 1 และรูปที่ 1-8 พบว่าพืชทั้ง 8 ชนิดสามารถนำลักษณะสัณฐานวิทยาไปใช้ในการจำแนกโดยสร้างเป็นรูปวิธานระดับชนิดได้ดังนี้

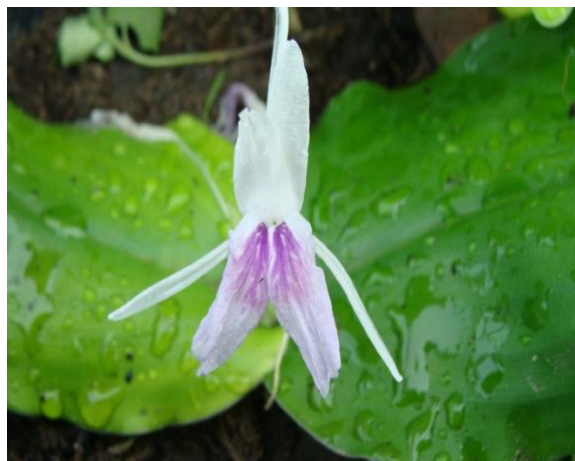
รูปวิธานจำแนกชนิดพืชสกุลตูบหมูปในจังหวัดมหาสารคาม

1. ช่อดอกเกิดก่อนลำต้นเหนือดิน	<i>K. rotunda</i>
ช่อดอกเกิดที่ตรงกลางของลำต้นเหนือดิน	2
2. เนื้อในเหง้าสีน้ำตาลเข้มหรือดำ	<i>K. parviflora</i>
เนื้อในเหง้าสีเหลืองอ่อน สีครีม	3
3. แผ่นใบแบนราบดินผิวดิน	4
แผ่นใบตั้งตรงหรือตั้งเฉียงจากผิวดิน	5
4. ขอบใบมีสีม่วง	<i>K. marginata</i>
ขอบใบสีขาวหรือสีเขียวอ่อน	<i>K. galanga</i>
5. ดอกสีม่วง	<i>K. pulchra</i>
ดอกสีขาว	6
6. ใบลาย	<i>K. gilbertii</i>
ใบไม่ลาย	7
7. ขอบใบมีสีม่วง ผิวใบด้านล่างสีเขียวปนม่วง	<i>K. mahasarakhamensis</i>
ขอบใบสีเขียวอ่อน ผิวใบด้านล่างสีเขียวอ่อน	<i>K. angustifolia</i>

ตารางที่ 1 ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พื้นบ้านของพืชสกุลตูปหมูปในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	นิเวศวิทยา	แหล่งที่พบ	การใช้ประโยชน์พื้นบ้าน
<i>Kaempferia angustifolia</i> Rosc.	ปราบสมุทร	พืชปลูก	- วัดป่าวังเลิง ต.ท่า ขอนแก่น อ.กันทรวิชัย - บ้านหัวขัว ต.แกดำอ. แกดำ - บ้านนาข่า ต.นาข่า อ.นาइन	ทั้งต้นเป็นสมุนไพรและเป็นไม้ มงคลปลูกไว้หน้าบ้านให้ค้าขาย ดี
<i>K. galanga</i> L.	เปราะหอม	พืชปลูก	- บ้านท่าขอนแก่น ต. ท่าขอนแก่น อ.กันทร วิชัย - บ้านขามเรียง ต.ขาม เรียง อ.กันทรวิชัย	ทั้งต้นเป็นสมุนไพรและเป็นไม้ มงคลปลูกไว้หน้าบ้านให้ค้าขาย ดี
<i>K. gilbertii</i> W.Bull.	สาริกาถิ่นทอง	พืชปลูก	- บ้านดินดำ ต.แก้ง อ. เมือง - บ้านขามเรียง ต.ขาม เรียง อ.กันทรวิชัย	ทั้งต้นเป็นไม้ประดับและ ไม้มงคลปลูกไว้หน้าบ้านให้ ค้าขายดี
<i>K. mahasarakhamensis</i> Saensouk & P. Saensouk	ตูปหมูป มหาสารคาม	ป่าเต็งรัง	- บ้านนาเชือก ต.นา เชือก อ.นาเชือก	ใบอ่อนเป็นผักสดและนำไปปรุง อาหารเพื่อดับกลิ่นคาว
<i>K. marginata</i> Carey	ตูปหมูป	ป่าเต็งรัง	- บ้านนาข่า ต.นาข่า อ.นาइन - บ้านหนองบัวแดง อ. นาเชือก - บ้านกำพี้ ต.กำ พี้ อ.บรบือ - บ้านหนองคูน้อย ต. เขวาสี อ.นาเชือก - บ้านหัวขัว ต.แก้งแก อ.โกสุมพิสัย - บ้านแก่นท้าว ต.เม็ก ดำ อ.พยัคฆภูมิพิสัย	ใบอ่อนเป็นผักสดและนำไปปรุง อาหารเพื่อดับกลิ่นคาว เช่น ห่อหมก กุ้งก่า อ่อมกบ
<i>K. parviflora</i> Wall. ex Baker	กระชายดำ	พืชปลูก	- บ้านดินดำ ต.แก้ง อ. เมือง - บ้านขามเรียง ต.ขาม เรียง อ.กันทรวิชัย - วัดป่าวังเลิง ต.ท่า ขอนแก่น อ.กันทรวิชัย	เหง้าเป็นสมุนไพรและนำไปดอง เหล้าเป็นยาชูกำลัง

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	นิเวศวิทยา	แหล่งที่พบ	การใช้ประโยชน์พื้นบ้าน
			- บ้านหัวขัว อ.แกด้า	
<i>K. pulchra</i> Ridl.	ว่านนกคุ้ม	พืชปลูก	- บ้านดินดำ ต.แก้ง อ.เมือง - บ้านขามเรียง ต.ขามเรียง อ.กันทรวิชัย - วัดป่าวังเลิง ต.ท่าขอนยาง อ.กันทรวิชัย - บ้านหัวขัว ต.แกด้า อ.แกด้า	ทั้งต้นเป็นไม้ประดับ
<i>K. rotunda</i> L.	ว่านหวานอน	ป่าเต็งรัง และพืชปลูก	- บ้านเชียงเหียน ต.เชียงเหียน อ.เมือง - บ้านดินดำ ต.แก้ง อ.เมือง - บ้านขามเรียง ต.ขามเรียง อ.กันทรวิชัย - วัดป่าวังเลิง ต.ท่าขอนยาง อ.กันทรวิชัย - บ้านหัวขัว อ.แกด้า	ทั้งต้นเป็นสมุนไพร ไม้ประดับ และเป็นไม้มงคลปลูกไว้หน้าร้านให้ค้าขายดี

รูปที่ 1 *Kaempferia angustifolia* Rosc. (ปราบสมุทร)รูปที่ 2 *Kaempferia galanga* L. (เปราะหอม)

รูปที่ 3 *Kaempferia gilbertii* W.Bull. (สาริกาสิ้นทอง)

รูปที่ 4 *Kaempferia pulchra* Ridl. (ว่านนกคุ้ม)

รูปที่ 5 *Kaempferia marginata* Carey (ตูปทุม)

รูปที่ 6 *Kaempferia parviflora* Wall. ex Baker (กระชายดำ)

รูปที่ 7 *Kaempferia mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk (ตูปทุมมหาสารคาม)

รูปที่ 8 *Kaempferia rotunda* L. (ว่านหวานอน)

2. นิเวศวิทยา

พืชที่พบในป่าธรรมชาติมี 3 ชนิด คือ *Kaempferia mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk (ตูปทุมมหาสารคาม), *K. marginata* Carey (ตูปทุม) และ *K. rotunda* L. (ว่านหวานอน) อีก 5 ชนิด เป็นพืชที่นำมาปลูกในบ้านเรือน ในจำนวนทั้งหมดมี 1 ชนิดที่พบทั้งในธรรมชาติและพืชปลูก คือ *K. rotunda* L. (ว่านหวานอน) (ตารางที่ 1)

3. การใช้ประโยชน์พื้นบ้าน

ชุมชนในจังหวัดมหาสารคามนำพืชสกุลตูปทุม 8 ชนิดมาใช้ประโยชน์ดังนี้ พืชสมุนไพร มี 4 ชนิด คือ *K. angustifolia* Rosc. (ปราบสมุทร), *K. galanga* L. (เปราะหอม), *K. parviflora* Wall. ex Baker (กระชายดำ) และ *K. rotunda* L. (ว่านหวานอน) พืชมงคล มี 4 ชนิด ได้แก่ *K. angustifolia* Rosc. (ปราบสมุทร), *K. galanga* L. (เปราะหอม), *K. gilbertii* W.Bull. (สาริกาลิ้นทอง) และ *K. rotunda* L. (ว่านหวานอน) พืชไม้ประดับ มี 3 ชนิด ได้แก่ *K. gilbertii* W.Bull. (สาริกาลิ้นทอง), *K. pulchra* Ridl. (ว่านนกคุ้ม) และ *K. rotunda* L. (ว่านหวานอน) พืชอาหาร มี 2 ชนิด คือ *K. mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk (ตูปทุมมหาสารคาม) และ *K. marginata* Carey (ตูปทุม) และ พืชใช้เป็นยาชูกำลัง มี 1 ชนิด คือ *K. parviflora* Wall. ex Baker (กระชายดำ) (ตารางที่ 1)

4. สถานภาพการอนุรักษ์

พบว่าพืชหายากและเป็นพืชถิ่นเดียว 1 ชนิด คือ *Kaempferia mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk (ตูปทุมมหาสารคาม)

บทสรุป

พืชสกุลตูปทุมในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามมีจำนวน 8 ชนิด ได้แก่ *Kaempferia angustifolia* Rosc. (ปราบสมุทร), *K. galanga* L. (เปราะหอม), *K. gilbertii* W.Bull. (สาริกาลิ้นทอง), *K. mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk (ตูปทุมมหาสารคาม), *K. marginata* Carey (ตูปทุม), *K. parviflora* Wall. ex Baker (กระชายดำ), *K. pulchra* Ridl. (ว่านนกคุ้ม) และ *K. rotunda* L. (ว่านหวานอน) โดยจากการสำรวจพบว่า *K. marginata* Carey (ตูปทุม) มีการกระจายพันธุ์มากที่สุด คือ 6 พื้นที่ (ตารางที่ 1) รองลงมาคือ *K. rotunda* L. (ว่านหวานอน) ลำดับต่อมาที่มีการกระจายพันธุ์ชนิดละ 4 พื้นที่ พบ 2 ชนิด คือ *K. parviflora* Wall. ex Baker (กระชายดำ) และ *K. pulchra* Ridl. (ว่านนกคุ้ม) นอกจากนี้ยังพบพืชที่เป็นพืชหายากและเป็นพืชถิ่นเดียว 1 ชนิด คือ *Kaempferia mahasarakhamensis* Saensouk & P. Saensouk หรือ ตูปทุมมหาสารคาม (Saensouk and Saensouk, 2019) นำลักษณะพื้นฐานวิทยามาจัดทำรูปวิธานเพื่อจำแนกชนิดดังนี้ สีของเหง้า ลำต้นเหนือดิน ใบ แผ่นใบ การเกิดช่อดอก และสีดอก ชุมชนมีการนำพืชสกุลตูปทุมนำมาใช้ประโยชน์พื้นบ้าน ได้แก่ เป็นพืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชใช้เป็นยาชูกำลัง พืชไม้ประดับ และพืชมงคล โดยพบว่าการใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพรและพืชมงคลมากที่สุดคือ 4 ชนิด จากการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ จรรย์ และคณะ (2559) และสุพล และคณะ (2560) การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาครั้งแรกในจังหวัดมหาสารคาม

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) ที่สนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบพระคุณชาวบ้านทุกท่านที่ให้ข้อมูลจนเกิดบทความวิจัยฉบับนี้ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่อ่านและตรวจสอบบทความวิจัยฉบับนี้จนสามารถเผยแพร่ได้

เอกสารอ้างอิง

- จรรย์ มากน้อย, สุรพล แสนสุข, เกศริน มณีมน และวิทยา ปองอมรกุล. (2559). การใช้ประโยชน์พืชวงศ์ขิง. องค์การสวนพฤกษศาสตร์ กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม.
- ลลิตา คำแท่ง, สุรพล แสนสุข, ปิยะพร แสนสุข และสุภารัตน์ ถนอมแก้ว. (2557). ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์ของพืชวงศ์ขิงในอุทยานแห่งชาติภูแลนคา จังหวัดชัยภูมิ. วารสารวิจัย มข., 19(6): 794-803.
- สุรพล แสนสุข, ปิยะพร แสนสุข และธาดา สังข์ทอง. (2557). พืชวงศ์ขิงในอุทยานประวัติศาสตร์พระบาท อ.บ้านฝ่อ จ.อุดรธานี. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย, 5(2): 99-105.
- สุรพล แสนสุข, ปิยะพร แสนสุข และณชยุต จันทิโชติกุล. (2560). ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์พื้นบ้านของพืชวงศ์ขิงในจังหวัดหนองคาย ประเทศไทย. วารสารวิทยาศาสตร์ มข. 45(3): 574-594.
- สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช. (2557). ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืชกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช.
- Larsen, K. and Larsen, S.S. (2006). Gingers of Thailand. Queen Sirikit Botanic Garden, Chiang Mai, Thailand.
- Saensouk, S., Saensouk, P., Pasorn, P. and Chantaranonthai, P. (2016). Diversity, Traditional Uses and New Record of Zingiberaceae in Nam Nao National Park, Petchabun Province, Thailand. Agriculture and Natural Resources. 50: 445-453.
- Saensouk, S. and Saensouk, P. Pasorn, P. and Chanshotikul, N. (2018). Diversity and traditional uses of Zingiberaceae in Nakhon Phanom province, Thailand. Research & Knowledge, 4 (1): 47-55.
- Saensouk, S. and Saensouk, P. (2019). *Kaempferia mahasarakhamensis* sp. nov. (Zingiberaceae), a new species from Northeastern Thailand. Taiwania, 64(1): 39-42.